

Poko's in 1½ en 3 cent Lebeau in offset en rasterdiepdruk

(Jan L. Verhoeven; uit: *Perfinpost* nr. 100, februari 2012)

De door Chris Lebeau ontworpen Vliegende Duif zegels van 1½ cent grijs en 3 cent geelgroen zijn zowel in offset- als in rasterdiepdruk verschenen. Ze zijn beide ook in Poko machines gebruikt en als zodanig in mijn Catalogus van de perfins van Nederlanden OR opgenomen onder de NVPH catalogus nummers 172B en 175B voor de in offset gedrukte zegels. Deze zegels in rasterdiepdruk heb ik gecodeerd onder 172Br en 175Br¹⁾.

Van verschillende leden en andere gebruikers van mijn catalogus kreeg ik het verzoek dit eens nader toe te lichten en aan te geven waaraan je deze zegels kunt herkennen. Dat wil hierna graag doen. Daarbij merk ik op dat de Pokozegels steeds "staand" worden getoond, omdat ze alle van z.g. lengte rollen afkomstig zijn en daarom steeds in de lengte uit de Pokomachine komen. Op poststukken worden ze daarom altijd staand geplakt. Dus de cijferzegels steeds een kwart slag gedraaid. De Pokomachine kan geen zegelbeeld herkennen, maar perforereert en plakt alsof het staande zegels zijn met het zegelbeeld rechtop.

Onderscheid offset en rasterdiepdruk



Afb. 1 Offset (links) en rasterdiepdruk (rechts)

De 1½ cent grijs in offset heeft een vlakke egale ondergrond. Deze ondergrond is bij rasterdiepdruk samengesteld uit puntjes. Deze puntjes zijn het gemakkelijkst te zien aan de linker buitenkant (links van het woord Nederland). Bij het gebruik van een vergrootglas (10x) zijn ze zeer duidelijk herkenbaar.

De kleur van de offsetdruk is iets lichter grijs dan de kleur bij de rasterdiepdruk, die meer zwartgrijs is.

Het onderscheid bij de 3 cent zegels is nog eenvoudiger vast te stellen. Het zegelbeeld is bij de offset zegels 22½ mm hoog en bij de rasterdiepdruk zegels 22 mm. Uiteraard zijn de puntjes bij de 3 cent zegels ook zichtbaar.

Stiefkinderlijke behandeling in de filatelistische literatuur

In de filatelistische literatuur zijn deze zegels nogal slordig en gedeeltelijk onjuist vermeld. De eerste meldingen van de rasterdiepdruk zegels, gedrukt aan de rol en toen nog rotatiedruk²⁾ genoemd zijn te vinden in "De Philatelïst" 1939, nr. 170. In de NVPH Speciaal Catalogus van 1940 zijn deze als volgt vermeld.

1936. Rotatiedruk, rollen van 1000 zegels, cijfer-
type 1924. Kamtanding $12\frac{1}{2}$: $13\frac{1}{2}$.

$1\frac{1}{2}$ cent, zwartgrijs	0.02	0.02
3, „ donkergroen	0.04	0.02

Kamtanding $13\frac{1}{2}$: $12\frac{1}{2}$, Koninginnetype 1924.

5 cent, groen	0.05	0.02
6 „ roodbruin	5.—	0.75
$12\frac{1}{2}$ „ lichtblauw	0.20	0.15

Deze zegels vertoonen geringe afwijking van kleur en formaat t.o.v. de gewone postzegels 274, 176A, 178A, 179A en 186A. Rolzegel 103 is aanmerkelijk kleiner dan postzegel 176A. Bij alle rolzegels 102-106 is de afstand tusschen ieder 20e en 1ste zegel wat grooter dan normaal.

Afb. 2 NVPH Speciaal Catalogus 1940

Tijdens de 54e Nederlandse Fiiatelistendag te Utrecht op 14 mei 1966 maakte de Hoofddirecteur der Posterijen, de heer A.G. de Vries, in zijn toespraak aan het Bonds diner, oplagecijfers bekend. O.a. bij cijfertype Lebeau de rotogravurerolien voor automaten $1\frac{1}{2}$ cent (roodviolet) 55.360.000, de $1\frac{1}{2}$ cent (grijs) 30.000 en de 3 cent 649.000³⁾. De aantallen van de $1\frac{1}{2}$ cent zijn daarbij verwisseld. In het Maandblad van Oktober 1967⁴⁾ werd een beloning van f 25,- uitgelooft voor de "onvindbare" $1\frac{1}{2}$ cent. In het Maandblad van Januari 1968 werd medegedeeld dat de $1\frac{1}{2}$ cent in roodviolet in rotogravure voor altijd onvindbaar is⁵⁾. Men had zich bij de telling vergist in het aantal zegels per vel en per rol en bovendien de aantallen verwisseld tussen roodviolet en grijs.

Daarna wordt er tot 2007 in de NVPH Speciaal Catalogus niets meer van deze zegels in rasterdiepdruk vernomen. Pas in 2007 heeft men ze herontdekt en worden ze inclusief de andere waarden van deze serie vermeld. En in de daarop volgende jaren steeds weer anders, ook met andere informatie daarbij. In 2008 veranderde men de tekst en de catalogusnummers. In 2010 voegde men een toelichtende tekst toe. Ook was men kenneijk niet zo tevreden met de plaatjes en werden deze veranderd, waarbij het opviel dat in 1910 de rasterdiepdruk zegels groter werden afgebeeld dan de offset zegels. Ik zou daarvoor de 3 cent zegels gebruikt hebben en dan de offset zegels groter afbeelden dan de rotogravure zegels. In de catalogus van 2012 werden de afbeeldingen weer aangepast en nu in kleur weergegeven.



Afb. 3 NVPH Speciaal Catalogus 2007.
 Tekst: "In de jaren 1946—1947"... En catalogus nummering met een x

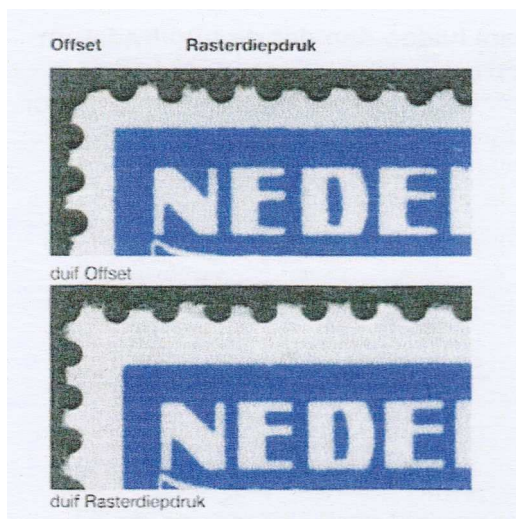
Rasterdiepdruk
 In 1941 zijn de volgende waarden in rasterdiepdruk uitgegeven:

170Bb	1 ct, karmijn	1.—	0.30
172Bb	1½ ct, donkergrijs	0.50	0.30
173Bb	2 ct, roodoranje	5.—	0.50
174Bb	2½ ct, lichtgroen	4.—	0.50
175Bb	3 ct, geelgroen	1.—	0.50
176Bb	4 ct, blauw	10.—	3.—

Afb. 4 NVPH Speciaal Catalogus 2008.
 Tekst: "In 1941 zin de volgende..." En catalogus nummering Bb



*Afb. 5 NVPH Speciaal Catalogus 2010
Met andere plaatjes. Rasterdiepdruk groter dan offset*



*Afb.6 NVPH Speciaal Catalogus 2012
Weer andere plaatjes nu in kleur*

De uitgiftedatum van de rasterdiepdruk zegels ligt na de eerdere foute melding van 1946-1947 in de NVPH catalogus vast op 1941.

Ik heb in mijn verzameling echter verschillende zegels in rasterdiepdruk die eerder zijn gebruikt bijvoorbeeld in 1937 en 1938, met verschillende Pokoperforaties (zie Afb 7 en Tabel).



Afb. 7 Rasterdiepdruk zegels uit 1937 en 1938

De conclusie kan dus niet anders luiden dan dat de uitgiftedatum van 1941 ook niet helemaal correct is.

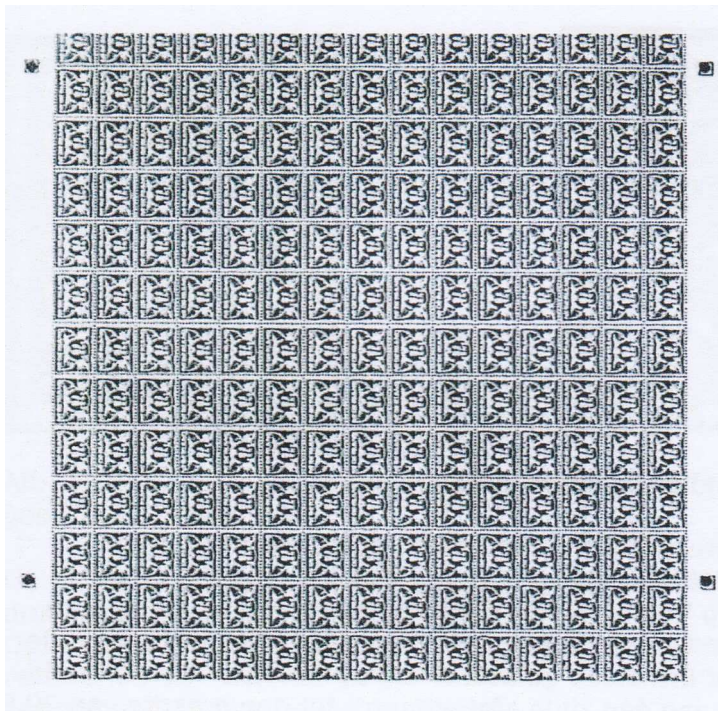
De eerste oplagen van de velzegels in rasterdiepdruk werden door de drukker op de volgende data verstrekt ⁶⁾:

1 cent	21-10-1941
1½ cent	23-05-1941
2 cent	27-10-1941
2½ cent	7-10-1941
3 cent	8-04-1946
4 cent	19-10-1945

Rolzegels vanaf 1936

Eerder dan de hier bedoelde velzegels die zijn verschenen vanaf 1941 waren er al rolzegels in rasterdiepdruk vanaf 1936. Deze waren bedoeld voor gebruik in automaten (het merendeel) en in postzegelplakmachines zoals de Poko.

Dat klopt want in 1936 werd bij Joh. Enschedé gestart met de productie van rolzegels aan een "oneindige" baan ⁷⁾. Dat gebeurde op de in 1934 aangeschafte Albert Frankenthal drukpers. Deze machine was geschikt voor tweekleurendruk, waarbij een papierbaan van ongeveer 38 cm, breed werd gebruikt. De "velopmaak" was 15 zegels breed met een cylinderomtrek van 21 zegels en 90° gedraaid in vergelijking met de zegels in vellen (zie Afb. 8).



Afb. 8 Deel van een "oneindige" drukbaan

Voor het snijden tot rollen werd een nieuwe machine in gebruik genomen, die de zegels echt snijdt. De lange zijden van deze zegels vertonen daardoor "afgekorte" tanden. Zo ontstaan vierzijdig gesneden poko's. Aan de lange zijden bij het scheiden in rollen en aan de korte zijden door het afsnijden in de Pokomachine (zie Afb.9).



Afb. 9 Vierzijdig gesneden Poko

Het op breedte snijden van de rollen heeft wel tot een probleem geleid. Medio 1936 werd namelijk ontdekt dat de automaten op "ledig" vielen. Dit werd geweten aan de breedte van de rollen. Om dit na te gaan werden bij wijze van proef alle rollen bij Joh. Enschedé gecontroleerd op breedte. Een te brede rol werd dan aan één zijde afgeschuurd, tot een breedte van 20,8 mm. Rollen die gecontroleerd zijn werden gekenmerkt door op de banderol "Br.20.8" te stempelen. Dit stempel is op de banderollen uit 1942 niet meer aanwezig, zodat aangenomen mag worden dat Joh. Enschedé erin geslaagd was rollen op de juiste maat af te leveren. Zo ontstonden aan drie zijden gesneden met aan een zijde geschuurde poko's (zie Afb. 10).



Afb. 10 Aan drie zijden gesneden en aan één zijde (rechts) geschuurde poko

De 1½ cent in rotogravure is op 17 juni 1936 verstrekt door de drukker en de 3 cent op 16 maart 1938⁶⁾. Op die data zijn veel Pokomachines niet meer in gebruik. Van de resterende 11 machines volgt hierna een overzicht met het gebruik van de hier bedoelde zegels.

Poko	Eind- datum	172B	172Br	175B	175Br
ALM	1944	ja			
CK	1937	ja			
EL	1938	ja	ja	ja	ja
GVZ	1937	ja			
IG	1934	ja			
KOL	1935	ja			
L&Co	1942	ja	ja	ja	
NBA	1940	ja	ja	ja	ja
NOG	1938	ja	ja	ja	
RKH	1937			ja	
SZ 3	1938	ja			

Tabel: Het gebruik van 1728, 172Br, 175B en 175Br

Rasterdiepdruckzegels zijn in principe andere zegels dan de in offset gedrukte. De rollen in offset werden altijd gemaakt uit vellen. Daarbij zijn rollassen nodig om de veldelen aan elkaar te lijmen. Deze rollassen komen in een rol om de 10 of 20 zegels voor. Deze laten hun sporen na in de voorkomende "velrandlipjes" op de achterzijde van de losse Pokozegels. De in oneindige baan gedrukte rasterdiepdruck zegels vertonen nooit rollassen en dus geen velrandlipjes.

Een ander verschil is dat bij offset zegels vooral rechtstaande en soms kopstaande Poko 's kunnen voorkomen door aan de verkeerde kant gelijmde veldelen. Bij rasterdiepdruck zegel staan de Poko 's altijd kopstaand (zie de "velopmaak" bij Afb. 8).

De in dit artikel genoemde bijzonderheden gaan nogal ver en zijn specialistisch. Gelukkig kan iedere verzamelaar zelf bepalen tot hoever je wilt specialiseren. Je kunt alleen de "hoofdnummers" verzamelen. In Nederland rekenen we daaronder de verschillende tandingsoorten en zegels zonder en met watermerk.

Ik ben van mening dat ook de verschillen in druk daarbij horen. Zegels in offset druk en in rasterdiepdruck zijn verschillende zegels in productiewijze, uiterlijk en bijzonderheden.

Ik verzamel alle verschillen en hoop dat dit artikeltje bijdraagt in de kennis daarover.

- 1) *De in mijn catalogus tussen haakjes geplaatste en inmiddels niet zoveel meer gebruikte Böhlian coderingen voor deze zegels zijn e1'zo, e1'zr, e3o en e3r.*
- 2) *De benaming Rotogravure werd later vervangen in Rasterdiepdruck.*
- 3) *Het Maandblad van Juni 1966 blz. 284.*
- 4) *Het Maandblad van Oktober 1967 blz. 560.*
- 5) *Het Maandblad van Januari 1968 blz. 18.*
- 6) *Deze gegevens zijn van de "Geschiedeniskaarten". Met heel veel dank aan Ruud van de Heuvel.*
- 7) *Ruud Hammink, niet uitgegeven handboek "De geschiedenis van rolzegels en automaten in Nederland".*